

nem azt akarom mondani, hogy új versformát nem mutat be, — mert hisz ebben a tekintetben is szerencsésen gazdag, — csak egyszerűen konstatálni akarom vele, hogy Radványi kiválólag alanyi költő, kiből az érzelm-gondolat a megfelelő alakkal egyszerre születik. Ez az oka, hogy a tisztán dalfélék, de sőt a románcz- és ballada-félék is költeményei legsikerültebbjei, a verses elbeszélésbe átmenők ellenben kevésbé sikerültek.

Egyes tárgyilagoss megjegyzéseink még a következők:

A Visszhangokba nem igen illő *szerelmi* dalokat sokallom. Ilyen — magukban tetszetős, de az összhangba nem igen illeszkedő — dalocskák: A rokkáról, Hogyha megyek, Fent ragyog az esti csillag, A ne-felejes, Esik eső, Két rózsáról. A verskötet legsikerültebb költeményei: Távolból, Erdély, Zalathna, Feljajdulás, Suta Kelemen — ez tán a legsikerültebb — Világos, Komáromnál, Az utolsó szerzetes, Már énnekem itthon . . . , Elbujdosok, Kossuth Lajos azt izente, Föltámadunk. Ezek tárgy, tartalom s kidolgozás tekintetében egyaránt kiemelkednek a többiek közül.

A verselésről általában megjegyezhetjük, hogy Radványi a nehezebb versformákban is nagy könnyűséggel mozog; de azért előfordul itt-ott — dicséretére legyen mondva, igen gyéren — egy-egy nem egészen szabatos hely (ősz hármat *leesett* a földre), nehézkes ritmus-menet (kimenekülteket), avagy pongyola rímelés (látott—katonákat, itt ők—regimentjök.)

A könyv kiállítása kifogástalan; becsületére válik a kiadó czégnak.

Ránk az egész kötet — ismételjük — jó benyomást tett s ily előzmények után fokozottabb érdeklődéssel nézünk Radványi további fejlődése elé.

(Nagyvárad.)

Dr. Demek Győző.

Positiv aesthetika.

Irta: dr. *Pekár Károly*. Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával. Budapest. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája. 1897. Ára 4 ft.

Egy 672 oldalos aesthetika magyar nyelven s hozzá még eredeti munka, a mit nem németből fordítottak: nemesak hogy nem mindennapi jelenség nálunk, de valóságos csudaszámba megy. Szerzette pedig ezt a nagy művet dr. *Pekár Károly*, lőcsei főgymn. tanár, a kinek nevét részint az Athenaeumban közzétett dolgozatai, részint a Revue Philosophique-ben megjelent czikkei, részint egyik önállóan is megjelent könyve: „Az aesthetikai érzések psychológiája“ alapján ismerjük.

Aesthetika újabban nálunk tudtommal öt jelent meg. Gregussé, Biharié, Babicsé, Baráthé és Zsilinszkyé. Greguss Hegelnek volt szolgái másolója s egész rendszerében parányi eredetiséget producál. Biharinak nagy szorgalommal, sok tudással és elég finom kritikai érzékkel meg-

írt könyve — sajnos — magán viseli szerzője korán kihúnyt szellemi világának bélyegét. Különbözik is az ismereteknek és ítéleteknek inkább zagyva, kevert sokasága, mint egységes egésze s sok tekintetben felületes és rendszertelen. Baráth Ferencz „Aesthetika“ cz. a. a középiskolák számára való verstant és költészettant foglalt egybe, mely a tudományos mű nevére nem tarthat számot. Zsilinszkynek könyve szintén ily szerény igényű; Babics aesthetikájának jellemzésére pedig legyen elég e belőle kiszakított mondat: „Boldogan emelkedik a férfias kebel, ha magas hegy tetejéről őrü tudat csoportosíthatja az alant terülő messzeség változatos jeleneteit, s büszke tekintettel mérhetni a róna végtelenségét; míg a női gyöngédség lakályosnak érzi a völgy hűvös árnyát s képzelme lágy sovárgással vonja a kék bércek égi tája felé, valamint csábítólag csalogatja a sűrű erdők titokteljes rengetegébe“.

Nyilvánvaló tehát, hogy *aesthetika*-irodalmunkban még mindig nincs betöltve az a „hézag“, melyet annyiszor töltött be már némely kritikus „hézagpótló“ művekkel. Pekár most megjelent könyve, a külső formát tekintve, elég vaskos arra, hogy ezt az űrt betöltse. De tartalmára nézve? Ezt majd meglátjuk. Mindenekelőtt, hogy az olvasót tájékoztathassuk az óriási anyagról, melyet szerző összehordott, lássuk a mű tartalmát és rendszerét, hogy közben itt-ott megjegyzéseinket s aztán — a mennyire ily nagy terjedelmű munkáról e szűk keretben lehet — általános kritikánkat kimondhassuk.

Pekár aesthetikája öt részre oszlik. Bevezetésében az aesthetikáról általában, az aesthetikai érzésekről s a physiologiai-psychologiai széptan alaptervéről beszél. Lenézi a régi iskolát, mely elméleteken lovagolt, fogalomrágódásokkal és szórszálhasogatásokkal bibelődött. Már Kant kiemelte a szép subjectív oldalát s azt, hogy a tetszés és nemtetszés subjectív érzésen alapszik. Az újabb aesthetikusok mind jobban kiemelik az alanyi érzést a szép vizsgálatánál, így Lotze és Kirchmann, a ki az érzést a szép tartalmának mondta. A modern tudományos felfogásban a szép nem objectív valóság, sem objectív tulajdonsága a tárgyaknak, csak *subjectív érzés, mely bizonyos tárgyak ránk hatásakor mi bennünk e hatás eredményeként előáll*.

Miután tehát érzés, természetes, hogy első sorban is physiologiai kutatás tárgyát kell képeznie. Ebből az okoskodásból indul ki Pekár s írja meg pozitív aesthetikáját, melyet a jövő aesthetikájának vél. Nem szabályokat, hanem törvényeket keres, a műalkotás és élvezés, vagyis az egész aesthetikus működés törvényeit, pszichikáját.

Osztályozva az érzéseket, ezeket mondja: (12. old.) „Minden érzés vagy kellemes, vagy kellemetlen. A kellemes ismét a szerint, hogy az életműködésekre előmozdítólag hat, vagy sem: *jó, vagy szép*. Itt álljunk meg egy pillanatra, mert ez új elmélet. A distinctió csak úgy jó, ha teljes; a definitió pedig: ha egészen fedezi a tárgyat, a melyről szól. Pekár szerint a kellemes érzés, ha előmozdítólag hat az életműködésre:

jó; ha nem hat: szép. De kérдем, mi lesz azokkal az érzésekkel, a melyek a mellett, hogy jók, szépek is, daczára annak, hogy életműködésünkre előmozdítólag hatnak? Valami gyönyörű vidéket szemlélek pl. tavasszal, a mikor a zöld az uralkodó szín. Szememnek jól esik, kellemes érzést támaszt bennem, mert hiszen a zöld a legegészségesebb szín s így életműködésekre is előmozdítólag hat. Ez az érzés s az ezt okozó tárgy Pekár szerint jó és nem szép. De hát nem szép-e egyszerűs mind úgy az érzés, mint a vidék, a mely ezt okozza? Jó is, meg szép is, mert a szép lehet jó, s a jó lehet szép is. Pekár hibáztatja Herbartot s Gregusst, hogy a jót és szépet összekeverték, pedig ő se igazítja helyre tévedésöket. De a szép, jó és igaz fogalmát fiókokba osztani e szempontól nem is lehet, mert néha külön válva, rendszerint pedig egymásba olvadva jelennek meg.

Az első részben a physikális kutatást adja két részben. A másodikban az anatómiai vizsgálatot, általános ideganatómiát és histológiát; különös ideganatómiát, a szem és fül anatómiáját. A harmadik részbe a physiologiai kutatást osztja kilencz fejezettel. A negyedikben áttér a psychologiai részre. Fejezetei: psychometriai rész, psychomechanikai rész, hangpsychologia, fénypsychologia, taxeologia stb. még vagy nyolcz fejezettel. (Nem lévén terünk nemesak a fejezetek tartalmának, de czímének leírására sem, kénytelenek vagyunk beérni a fontosabb és érdekebb részletek fölemlítésével.) Az ötödik részben már közeledhetik szerző tulajdonképpen tárgyához, mert az eddigi csupa anatómia és fizika volt. Mindenesetre nagy szorgalomról s kiváló tehetségről tanuskodik ezekben a tudományágakban való jártassága. Szakavatottan beszél — kilencz évi tanulmány eredményeképpen — az érző idegek élettanáról, a hallásról, látásról, a hang és fényérzetek közös vonásairól, a központi idegrendszerről, az agykéregéről stb. stb.

Következik a psychologiai vizsgálat. Mik a psychikai működések elemei? Az érzéketek, a hangulat, a képek, képzetek, fogalmak, akarati működések stb. Ezek után a kapcsolatos psychikai működésekre tér át s az e pont alá foglalt 25 fejezetben a képzetkapcsolásról, ennek aesthetikai fontosságáról szólva, megállapítja a képzetműködések főtörvényét. Könyvének egyik legszebb része e helyen van. Igazán finom felfogással és erős kritikai érzéssel fejtegeti — mint régi bírálói is elismerték — az associatio elméletét és tételeit a művészet alkotásain.

De legérdekesebb az, a mit a hangulati kapcsolatokról, az egyéni alaphangulatról, a hangulatváltozásokról a műalkotásban stb. mond. Itt tűnik ki leginkább szerző rengeteg olvasottsága, melynél fogva a tudomány és irodalom legkülönbözőbb vidékeiről hordhatja össze az ismereteket, példákat, argumentumokat s állapíthatja meg ezek gondos elemzése alapján az igazságokat.

Itt tűnik ki óriási szorgalma mellett, melyről Beöthy Zsolt „Az aesthetikai érzések psychológiája” cz. műve bírálatában megkülönböz-

tetett elismeréssel emlékezett meg, kiváló tehetsége is, különösen memoriája. Nemcsak a régebbi magyar irodalmat ismeri alaposan, de az újabban is szakavatott jártassága van s gyakran fordul egy-egy tételének szemléltethetése, magyarázása és megvilágítása végett újabb költőinkhez, idézve Reviczkyt, Endrődöt stb. E mellett behatóan tanulmányozhatta a népköltés termékeit is s a világirodalomnak nemcsak ismertebb és hozzáférhetőbb műveiben jártas, de a finn, lapp, észti, vogul, votják népköltészetet is ismeri, mindenünnen fordítva, citálva, mindent magyarázva, fejtegetve. Valóban bámulatos az a tudás és ismeret, melyet szerző lapról-lapra elárul.

Ha óriási tudásával ítéletének biztossága, distinctióinak finomsága, érvelésének meggyőző ereje és felfogásának philosophiai mélysége nincs is arányban: nem lehet mondani, hogy e tekintetben hátramarad egyéb bölcselőinktől. Pekár megfigyelési érdekesek, ítélő tehetsége mindenütt élesen nyilatkozik meg, elemző képessége a részletek legapróbb nuanceáig ható s dialectikája szellemes. A mit az aesthetika főtörvényéről a képzetműködésekben, tehát az alapeszméről ír, az egymaga is bizonyítja ezt. Madách „Ember tragédiájá”-nak magasabb egységét szépen mutatja ki itt s alapeszméjének azt tartja, hogy az ember sorsa az örökös küzdés s mint a tragédia vége mondja, a bízva küzdés, vagyis, hogy az ember e küzdésben találja fel boldogságát.

Az 5-ik rész harmadik pontja alatt a lelkiállapotokat és indulatokat veszi bonczkés alá, azután a szépérzésről és az érzések aesthetikai szerepéről szól. Physiologiailag osztályozva az érzéseket, az érzelemre, mint az érzések tárgyára tér át. A többi fejezet az érzések biológiai osztályozását, a szép formáit az előbbi alapon, a tragikum physiológiáját, a komikum élettanát, a tulajdonképpeni szépet tartalmazza. Szerettük volna, ha szerző a tragikum és komikum, valamint a humor taglalásánál részletesebben és behatóbban foglalkozik az emberi érzés „két végletének” magyarázatával s jobban kiterjeszkedik a világirodalomból vett példákra. Mert bár csak természeti magyarázatával foglalkozik az aesthetikai érzések psycho-physiológiájának: a tragikum és komikum lényegét meg is fogalmazza.

És most következik a szép philosophiája. A mit az érzések osztályozásánál főntebb hibáztattunk, az itt még inkább szembeötlik s úgy Grant Allen, mint Kant erre vonatkozó elméletét, valamint Pekárét is lehetetlenné teszi.

Pekár „Aesthetiká”-jának abban a részében, mely a szép philosophiáját tárgyalja, az 565. oldalon körülbelül ezeket mondja:

Az olyan működések, melyeknek nem célja az élet fenntartása, a melyek czéltalanok: játéknak nevezzük. Ösztöneink ily működés szintén játék. Az aesthetikai érzéseket tehát, mint a melyeknél ösztöneink érzései munkálnak sajátos czéljuk nélkül, függetlenül az élet fenntartására való irányulástól, csupán sajátos gyönyörük kedvéért: ösztö-

neink játékának kell tekintenünk. Már Schiller a játékban, mint az „erők fényűzésében“ találta minden művészet eredetét. Utána Herbert Spencer is játéknak nevezte az aesthetikai tevékenységet s Pekár szerint „érdekes“ megfigyeléssel töltötte meg e nézetét. Azzal t. i. hogy a hasznossági tényezők, midőn elvesztették ebbeli jellegüket, esetleg széppé válnak s másodlagosan így maradnak meg hasznosaknak. A kardok, buzogányok, sisakok, melyek régen hasznos és szükséges hadi szerzőmök voltak, így kerülnek díszül a szalonokba. (Herbert Spencer szerint tehát egy kard, legyen bármily díszes és szép: ha használatban van, elveszti szépségét. Csak akkor lesz szép ismét, ha a falra akasztják s nem használják. Ez *érdekes* okoskodás szerint azt is mondhatom, hogy a hold és csillagok, — eltekintve most attól, hogy a mindenségben nagy szerepet játszanak és szükségszerűek, — nem szépek, mert hiszen az útas lámpáknak használja éjjel őket. S csak akkor válnának szépekké, ha vagy az útas behúnyná szemét, hogy hasznukat ne vegye, vagy úgy fénylenének, hogy fényt ne hintsenek.)

Ezek után Pekár a következő ellenmondásokban gazdag okoskodással végzi fejezetét:

„Az aesthetikai érzések tehát ösztöneink játéka. Czéltalan működések, mint nem az élet fönntartására irányuló érzések. Czéljuk azonban mégis van, a minden játék czélja: a gyönyör. Ezek az élet szempontjából czéltalan és haszon nélküli életműködések, a melyeknek egyetlen czéljuk maga az érzés, a gyönyörézés, ezek az aesthetikai érzések. Czéltalan és mégis szeretjük, mert a faji ösztönnek az a czéltalan vonzódása, a tökéletes alaknak az a csodálata, a faji ösztön e homályos és czéltalan munkája jól esik, maga ez az érzés gyönyörézés s mint ilyen: előmozdítólag is hat az életműködésekre. . .“ stb.

Nyilvánvaló, hogy ez az egész elmélet, azaz „természeti magyarázat“ a l'art pour l'art elvével áll közeli rokonságban, sőt tán egy is vele. Pekár először azt mondja, hogy az aesthetikai működések „czéltalan működések“. Másodszor azt, hogy czéljuk a gyönyör. Tehát czéltalanok és mégis van czéljuk. De most maga is észreveszi az ellenmondást s azzal a megjegyzéssel foltozza meg a szerteszakadt következetességet, hogy ezek az aesthetikai érzések csakis „*az élet szempontjából czéltalan és haszon nélküli életműködések*“, a melyeknek egyetlen czéljuk maga az érzés, a gyönyörézés“. Ugyde Pekár egy pár sor után, mintha ismét megbánta volna azt, a mit az előbb mondott, azt írja, hogy „ez az érzés gyönyörézés s mint ilyen, *előmozdítólag is hat az életműködésre*“. Végre is kisült tehát, hogy a gyönyörézés, „mely maga az érzés“, s így az aesthetikai érzések még sem czéltalanok az élet szempontjából, nem haszon nélküliek, mert hiszen „előmozdítólag is hatnak az életműködésre“.

Pekár, a ki több ízben szól lenézéssel a metaphisikusokról, mint a kiknek „meghatározásai többé-kevésbé hiányosak, tökéletlenek“, itt

ép úgy lovagol a képtelenség vesszőparipáján, mint — megengedjük — sok *rosz* metaphisikus és mint derék elődei is: Fechnerék, Schererék, Herbert Spencerék és Grant Allenék igen gyakran, a kik annyira szeretik a psycho-physiologiat és annyira irtóznak a logikától. De ennek nem is Pekár, mint inkább maga az elmélet az oka, mely a Kant „érdek nélküli tetszés“-ének terméketlen talajából csirázott ki. (Das Wohlgefallen, welches das Geschmacksurtheil bestimmt, ist ohne alles Interesse — uninteressirt. Kritik der Urtheilskraft 2. §.)

Végül szerző a természeti és művészeti suggestióról mond el érdekes dolgokat s a szépnék, mint physiologiai és psychologiai ténynek határozmányairól beszél. Bezárójában művének fontosabb újabb eredményeit foglalja össze s vagy 1200 írot s még több művet sorol elő a nagy szorgalommal egybeállított repertoriumban.

Keresztül mentünk tehát a hatalmas köteten, szorítkozzunk most terünk szűke miatt röviden egy pár általános megjegyzésre.

Kétségtelen tény, hogy Pekár az ő inductiv módszerével s természeti kutatásaival több eddig homályos kérdést földerít s a régi aesthetikának nem egy alaptévedését éles elmével mutatja ki s igazítja helyre. Nagy apparatussal dolgozik s az aesthetikai érzések főntemlített osztályozását kivéve, egyoldalúságba nem esik, sem a Grant Allenébe, sem Taineébe, sem Fechnerébe. Művében megvan a rendszer, az egység, mely annál inkább dicsérendő, mivel az előbbi sajátja. Az övé a pozitív aesthetika rendszerének physiologiai-psychologiai és historiai ethnographiai részszel való olyatén felosztása, mely mindent fölölel, a mi kutatás tárgyát képezheti az aesthetikai jelenségek körében. Ezenkívül sok eddig meg nem fejtett aesthetikai tünemény természeti, physiologiai magyarázatát adja, különösen a központi látás, az astigmatizmus aesthetikai értékesítését, az általános érzéki kellemes meghatározását, a hangulati vele járó illetén szerepeltetését s magyarázatát a szervi érzetektől. Új a tér és időfelfogásnak oly módon történt physiologiai vizsgálata is, mely az érzékletek rendezésére irányul stb. stb.

Szóval Pekár könyve méltó az elismerésre. Örömmel vettük kézbe s meglepéssel forgattuk lapjait. Sokat tanulhat belőle, a ki az aesthetikára adja magát, de élvezettel olvashatja több fejezetét a laikus is, mert stylje magyaros, előadása élénk s nyelve folyamatos. Hogy eljutott-e az igazság kútfejéhez? Mit is mondott Lessing? Az embernek az adatott meg csak, hogy *keresse* az igazságot. Boldog, a ki megközelítheti. . .

S ki merné mondani, hogy Pekár kevésbé közelítette meg, mint más bölcselő? — Egyébiránt elégedjünk meg a tény constatálásával, hogy az aesthetikára nálunk is kezdenek jó idők jární. Az első fecske már megjelent, most tán újra éled a láthatár s bő aratás lesz. . .

Vagy egy fecske nem csinál nyarat? — Pekárt mindenesetre kérjük, hogy a „Pozitív aesthetika“ II. része is minél előbb megjelenjen.

Keményfi.